

הסתכנות למען הזולת – דף לימוד לכבוד יום ירושלים

הקדמה:

במלחמת ששת הימים ובשאר מלחמות ישראל, נעשו מעשי גבורה מרטיטים שנחרטו על לב האומה. ישנם סיפורים מפורסמים על לוחמים שמסרו את נפשם להצלת חבריהם. בעת שלום, אין לאדם למסור את נפשו למען חבריו, אבל בזמן מלחמה מצווה על האדם למסור את נפשו להצלת אחיו, בגיליון זה נדון בטעמה של הלכה זו.

א. חיך קודמים לחי חברך

נאמר בגמרא:

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף סב עמוד א: שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם ממים, ואם שותה אחד מהן מגיע לישוב. דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: 'וחי אחיך עמך' - חיך קודמים לחי חבריך.

ביאר רש"י:

רש"י מסכת בבא מציעא דף סב עמוד א: אם ישתו שניהם ימותו - בצמא, שאין מספיק לשניהם. ואם ישתה האחד מגיע לישוב - וימצא מים. עמך - חיך קודמין.

הרא"ש ביאר שכפי שאין לאדם להמית אחר בכדי להציל את חייו שלו, כך אין לו להמית את עצמו בכדי להציל את חייו של זולתו:

רא"ש מסכת יבמות פרק ו סימן א:

מאי חזית דדמא דידך סומק טפי דלמא דמא ידיה סומק טפי. והאי טעמא לא שייך אלא היכא שהורג את חברו בידים, אבל אם אמרו לו הנח שיזרקוק על התינוק למעכו או יהרגוך, מסתבר למימר מאי חזית דדמא דההוא גברא סומק טפי דלמא דמא דידך סומק טפי. שאינו נחשב רוצח בכך במה שהורגין בגופו... ואינו מצווה להציל חברו בנפשו של עצמו, דאדרבה חיך קודמים דמא דידך.

ב. בניסה לספק סכנה לשם הצלה

בירושלמי מסופר:

תלמוד ירושלמי מסכת תרומות פרק ח הלכה ד: רבי אימי איתצד בסיפסופה (שם מקום). אמר ר' יונתן יכרך המת בסדינו (אין דרך להצילו). אמר ר' שמעון בן לקיש עד דאנא קטיל אנא מתקטיל (או שאהרוג או שאהרג), אנא איזיל ומשיזיב (אציל) ליה בחיילא (בכוח), אזל ופייסון ויהבוניה ליה.

❖ מדוע היה מותר לריש לקיש להסתכן בשביל הצלת ר' אמי?

על פי הירושלמי הזה כתב ההגהות מיימוניות:

הגהות מיימוניות דפוס ישן הלכות רוצח פרק א: בירושלמי מסיק אפילו להכניס עצמו בספק סכנה חיוב.

והסביר מרן רבי יוסף קארו מדוע חייב להכניס עצמו בספק סכנה:

בית יוסף חושן משפט סימן תכו: נראה שהטעם מפני שהלה ודאי והוא ספק.

❖ לפי זה מה יהיה הדין בספק סכנה בשביל ספק הצלה?

לעומת זאת רבינו יונה מגירונדי כתב:

ספר איסור והיתר הארוך שער נט סימן לח:

הרואה חברו טובע בנהר או חיה רעה או לסטין באין עליו ויכול להצילו ואינו מציל נחשב כאלו הרגו... ומיהו אם בודאי היה גם כן הוא מסוכן עמו, אין לו לסכן גופו מאחר שהוא חוץ מן הסכנה, אף על פי שרואה במיתת חברו כדדרשין וחי אחיך עמך. ולא מצינו חילוק בין סכנה למיתה ודאית.

❖ כיצד האיסור והיתר מעמיד את 'לא תעמוד על דם רעך' לעומת 'וחי אחיך עמך'?

הוסיף הרדב"ז, שאינו חייב לסכן אפילו איבר מגופו לשם הצלת חברו, והמסכן נפשו בשביל חברו הוא בגדר 'חסיד שוטה':

שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תרכז:

דכתיב דרכיה דרכי נועם, וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא, ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חברו?! הלכך איני רואה טעם לדון זה, אלא מדת חסידות ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה. ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיקא דידיה עדיף מוודאי דחבריה.

אמנם כתב שבמקום שחשש הסכנה הוא מועט חייב להציל את חברו:

שו"ת רדב"ז חלק ה ללשונות הרמב"ם סימן ריח:

אפילו יש בו קצת ספק סכנה, כגון ראה אותו טובע בים או לסטים באים עליו או חיה רעה, שיש בכל אלו ספק סכנה, אפילו הכי חייב להציל.

וכן דעת רוב הפוסקים, כמו שכתב המשנה ברורה:

משנה ברורה סימן שכט ס"ק יט:

אם יש סכנה להמציל אינו מחויב דחיו קודם לחי חברו. ואפילו ספק סכנה נמי, עדיף ספיקו דידיה מוודאי דחברו. אולם צריך לשקול הדברים היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר, כאותה שאמרו המדקדק עצמו בכך בא לידי כך.

הגר"ש ישראל הכריע, שאף שאין חובה להסתכן עבור חברו, מותר לעשות זאת:

שבילין תשל"ז עמוד צז:

נראה לפסק ההלכה, שכיון שהיא מחלוקת, אין לחייב מי שבא לשאול לסכן עצמו להצלת חברו, בין שזה שנתון בסכנה הוא יחיד או רבים, שכן אין מבחינים בסברת מאי חזית וכו' בין רבים ליחיד. אך רשות יש בדבר, ואין איסור בכגון דא לסכן עצמו לשם הצלת

באופן אחר הסביר הגר"ה קוק, שהלכה זו היא מ'הלכות ציבור' השונות מדינו של היחיד:

שו"ת משפט כהן סימן קמג:

עניני הכלל **דמלחמות יוצאים הם מכלל זה דוחי בהם**, שהרי גם מלחמת רשות מותרת היא, ואיך מצינו היתר להכניס נפשות רבות בסכנה בשביל הרווחה, אלא דמלחמה והלכות צבור שאני. ואולי הוא מכלל משפטי המלוכה... שהם אינם על פי גדרי התורה של הלכות יחיד.

ה. סיכון עצמי להצלת אחר במלחמה

❖ **האם מותר לחייל במלחמה לסכן את עצמו למען הצלת חברו?**

לאור דברי הרב קוק כתב הגר"י ולדנברג:

שו"ת ציץ אליעזר חלק יב סימן נז:

במלחמה ובשדה הקרב אין הדין של חייר קודמין אלא **כל אחד ואחד מחויב לחרף נפשו להציל את חברו מסכנה** אפילו כשמכניס את עצמו על ידי כך בודאות לידי ספק סכנה, וכן אפילו כשספק השקול הוא גם על חברו אם בלי הצלתו ישאר בחיים או ימות או יהרג, [מאיך בודאי אין כוונת הספרי דבי רב שימסור את עצמו לידי מיתה ודאית וימותו שניהם]. וזהו מהלכות ציבור לתקנת המדינה וטובת העם.

על דרך זו, כתב הגר"י אריאל, ביחס למבצע צבאי לשחרור חטופים, שההחלטה על סיכון חיילים להצלת אחרים נתונה בידי ההנהגה והפיקוד, בהתאם לשיקולים של טובת העם:

באהלה של תורה חלק ד סימן יט:

יש להתייחס למלחמה במישור חשיבה ציבורי, שבו חלים כללים אחרים... בכל מלחמה על המפקד מוטלת האחריות הכבדה לשקול בכל מקרה את שכרו של סיכון לעומת הפסדו במצבו הפרטי וביחס למערכה כולה... רשאית הממשלה להחליט אם לסכן את החטופים לשם הצלתה של המלחמה הכוללת במחבלים, או להיפך לסכן את המדינה במקרה חריג זה על מנת להציל את החטופים. וברוך ה' שהנחה את הממשלה (במבצע אנטבה) בעצה טובה לשבור את החבית ולשמור את יינה ולהחזיר את החטופים בשלום לביתם. כן יאבדו כל אויביך ה'.

ו. הלכה למעשה

- 'חייר קודמים לחיי חברך', ועל כן ככלל יש להעדיף את הצלת עצמו על פני זולתו. ברם, אסור לאדם לפגוע פגיעה אקטיבית בחיי חברו גם במחיר חייו.
- אין לאדם להכניס עצמו לספק סכנה בכדי להציל את חברו, מלבד כאשר מדובר בהסתכנות מועטה.
- במלחמה, חובתו של החייל לפעול להצלת המלחמה, אף במחיר סיכון חייו.
- ההחלטה על הכנסת חיילים לסכנה בכדי להציל אחרים (כגון לשם שחרור חטופים) נתונה בידי מנהיגי הציבור, תוך שהם שוקלים את טובתו של העם.

חבירו. ומכל שכן כשרבים נתונים בסכנה, שודאי אין איסור על המסכן עצמו להצילם.

ג. חיוב ההסתכנות במלחמה

משה רבינו תמה על בני ראובן וגד, כאשר הבין שהם רוצים להישאר בשלווה בזמן שעם ישראל נלחם על כיבוש הארץ:

במדבר פרק לב פסוק ו:

ויאמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה?!

כתב הרמב"ם שכאשר גויים נלחמים בישראל, מצווה על כל מי שיכול לצאת להלחם בהם ואפילו בשבת:

רמב"ם הלכות שבת פרק ב הלכה כג:

גויים שצרו על עיירות ישראל... אם באו על עסקי נפשות או שערכו מלחמה או שצרו סתם, יוצאין עליהן בכלי זין ומחללין עליהן את השבת, **ומצוה על כל ישראל שיכולין לבוא לצאת ולעזור לאחיכם** שבמצור ולהצילם מיד הגויים בשבת, ואסור להן להתמהמה למוצאי שבת.

וכתב ר' דוד פארדו, שכאשר גויים באים על ישראל צריך להלחם על אף שמכניס עצמו לסכנה:

ספרא דבי רב דברים פסקא רנד:

אם רואה גוי שבא להרוג את אחיו, לא יעלים עיניו ולא יעבור על לא תעמוד על דם רעך. **ואף על גב שמשנים עצמו בסכנה**, דהא נפישו נכרים ויקומו עליו דכהאי גוונא בעלמא פטור (מלהציל את חברו), הכא חייב.

ד. מדוע מלחמה דוחה 'דחי בהם ולא שימות בהם'

❖ **מדוע במלחמה לא אומרים 'חייר קודמין לחיי חברך'?**

מצוות המלחמה כרוכה לעיתים בסכנה גדולה ומוחשית, ובכל זאת הותר לצאת למלחמה, הן במלחמת מצווה והן במלחמת רשות, שנעשית אף משיקולים מדיניים וכלכליים.

המנחת חינוך ביאר, שכאשר התורה אמרה להילחם פירוש הדבר הוא שנדחה פקוח נפש:

מנחת חינוך פרשת ואתחנן מצוה תכה אות א:

להרוג ז' עממים המחזיקים בארצינו... נהי דכל המצות נדחים מפני הסכנה, מכל מקום מצוה זו דהתורה ציונה ללחום עמהם, וידוע דהתורה לא תסמוך דיניה על הנס כמבואר ברמב"ן, ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה, אם כן **חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף דהוא סכנה**.

הסבר נוסף כתב הגר"ש ישראל:

חוות בנימין סימן יז:

במלחמה עמהם הרי זה מגדר של קידוש השם... ומכיון שזה מגדר של קידוש השם, אין קיימות בזה השאלות על פיקוח נפש, שכל **עיקרו של קידוש השם מחייב מסירות נפש**, ולא שייך בזה המצוה של 'דחי בהם'.

